

Chris Jones*

[Vryheidsdag](#), wat elke jaar op 27 April gevier word, herdenk die eerste demokratiese verkiesing wat op hierdie in 1994 in Suid-Afrika gehou is. Baie opofferings is gemaak om ons demokrasie en vryheid te verseker.

Met dit en die feit dat Suid-Afrika 'n ikoniese voorbeeld van demokratisering in die 1990's was as agtergrond, sal hierdie artikel kortliks die toestand van ons demokrasie ondersoek. Ons kan nie oor vryheid praat sonder om oor demokrasie te besin nie.

In hulle artikel, "[South Africa: When Strong Institutions and Massive Inequalities Collide](#)", skryf Brian Levy en sy kollegas verkiesingsdemokrasieë het tussen 1988 en 1996 wêreldwyd van 67 tot 118 toegeneem. Aan die ander kant het die verhouding van geklassifiseerde demokratiese lande tussen 2006 en 2017 van 58% tot 51% [gedaal](#).

In sy nadenke oor die interaksies tussen ontwikkeling en ongelykheid in Latyns-Amerika, bied die Duitse ekonoom Albert Hirschman 'n nuttige ontleding om ons eie situasie te verstaan.

Hy formuleer hierdie interaksie as 'n siklus met drie fases: groei, woede en hervorming. Dan vergelyk hy die (begin van) die groeifase met 'n situasie waar jy in 'n ernstige verkeersknoep in 'n twee-baan tunnel vassit.

Ná 'n rukkie begin die voertuie in die ander baan stadig te beweeg. En dit skep hoop – ook vir die mense wat nog stilstaan. Hulle verwag dat hulle ook binnekort sal begin beweeg. Solank as wat die [tonneleffek](#) duur, voel almal beter: diegene wat beweeg – die mense wat toegang tot geld het, en diegene wat stilstaan, met ander woorde diegene wat sonder enige rykdom is. Solank as wat daar verwagtinge is, voel mense dankbaar, terwyl afguns oorkom of ten minste voorkom word.

Ongelykheid het hoogty gevier gedurende apartheid, maar die belofte van meer inklusiewe ekonomie en 'n ware vrye samelewing het baie mense hoop gegee en het hulle skielik in beweging gebring om hierdie doel te bereik.

Volgens Hirschman het die verdraagsaamheid van wanbalanse en ongelykhede egter net 'n sekere raklewe. Indien verskille nie vernou word nie en daar nie aan verwagtinge voldoen word nie, wag daar moeilikheid en selfs 'n ramp.

Indien die voertuie in die spreekwoordelike baan waarin jy vasgevang sit, nie op 'n gegewe tyd begin beweeg nie, word mense [kwaad en woedend](#) en gevolglik 'n vyand van die regerende, gevestigde orde.

Soos Hirschman aandui, hou hierdie siklus nie noodwendig op met woede nie, maar kan dit moontlik na 'n nuwe fase van hervorming lei wat gewoonlik poging behels "om op te vang aan die kant van agterblywende sektore en streke ten opsigte van maatskaplike hervorming om die welvaart en stand van groepe te verbeter wat afgeskeep en verdruk is, asook ten opsigte van die herverdeling van rykdom en inkomste in die algemeen".

Hoewel Suid-Afrika nie perfek is nie, het ons sedert 1994 sterk formele instellings gehad wat die grondslag kon wees om ons skrikwekkende politieke, ekonomiese en maatskaplike uitdagings aan te spreek. Ongelukkig het ekonomiese ongelykheid met al sy gevolge dit uiters moeilik gemaak.

Dit is onder meer waarom dit so moeilik vir die ANC-regering is om hulle belofte van opwaartse mobiliteit na te kom. Levy en sy kollegas [redeneer](#) dit “staar ’n uiters moeilike spanning in die gesig tussen die skep van nuwe geleenthede vir diegene buite die formele ekonomie en die bevrediging van die bekommernisse van kwesbare swart middelklas ingeligtes wat [argue](#) invloedryke blok binne die ANC [is]”.

Voortgesette ongelykhede en wanbalanse tussen politieke en ekonomiese mag kan maklik die stabiliteit van die breër politieke nedersetting ondermyn. Die gevaar is dat ontnugtering saam met volkspopulistiese politieke entrepreneurskap mense op ’n begripvormende manier van groei en hoop na woede kan verskuif. Hulle bereik ’n punt waar hulle die waarde van hulle hardgewende vryheid begin bevraagteken.

Maar daar is ook ’n tweede meganisme wat mense van hoop na woede stuur, en dit is wanneer elites (deur stryd, konflik, korrupsie en ’n gebrek aan robuustheid) en nie-elites (duur voortgesette uitdagings) instellings aantast.

Wat ons nodig het, is goeie, praktiese idees; sterk, geloofwaardige instellings; en ontwikkeling wat ekonomiese groei sal aanvuur. Hierdie elemente bied hoop en moedig samewerking aan. Aanhoudende en onopgeloste spanning tussen die verspreiding van ekonomiese en politieke mag kan egter Suid-Afrika se ontwikkeling en vordering stuit en uiteindelik ons demokrasie bedreig.

Ons demokrasie het in die eerste twaalf jaar of so ’n [seisoen van hoop](#) beleef. Terwyl mense nog op die hoogte van hulle nuutgevonde vryheid was, het hulle die ANC-slagspreuk van “’n beter lewe vir almal” omarm en op die verwesenliking van wedersydse voordele deur doeltreffende samewerking gehoop. Die uitdaging was altyd om ’n verbintenis tot groei met ’n verbintenis tot die deel van die voordele van daardie groei te kombineer.

Ons het (ongelukkig) elite transformasie deur swart ekonomiese bemagtiging (SEB) gehad wat slegs ’n relatief klein aantal mense tot voordeel gestrek het.

Verder het kaderontplooiing dit moeilik gemaak om professionele norms en kapasiteit in die staatsdiens te vestig.

Verskeie ander faktore (soos verswakkende neigings in die prestasie van die staatsdiens, politieke inmenging in die aanstelling van senior munisipale personeel, opgeblase en gefragmenteerde regeringsmasjinerie) het tot die verswakking van die gehalte, integriteit en prestasie van die bestuur van die openbare sektor.

Sedert 2011 tot nou het ons mense woedend geword. Die feit dat daar nie aan die verwagtinge van die meerderheid Suid-Afrikaners voldoen is nie, dat hulle nie hulle beurt gekry het nie, het baie mense in [n vyand van die gevestigde orde](#) verander.

Dit is nie verbasend dat daar ’n rasse-element ten opsigte van Suid-Afrika se woede-keerpunt was nie. Daar was groot voortgesette ongelykhede, wat veral gedurende Zuma se presidentskap te na vore gekom het, met slagspreuke soos onder meer “Rhodes Must Fall” en “Fees Must Fall”. Hierdie slagspreuke het mense se woede verteenwoordig en is op ’n slim manier deur sekere politieke entrepreneurs binne en buite die regering gebruik.

Hierdie volkspopulisme het seker politieke en persoonlike ambisies bevorder. Die regering was tot nou toe nie in staat om hierdie afwaartse spiraal van 'n verswakkende ekonomie en 'n afname in vertroue tussen ekonomiese en politieke elites en nie-elites om te keer nie.

Verder was die belofte van opwaartse mobiliteit, vermindering van armoede en werkskepping in direkte konflik met die verbintenis om die belange van die bestaande swart middelklas lede van die binnekring te beskerm. Ontnugtering en woede het by baie mense posgevat.

Daar is steeds die gevaar dat daar weens die swak ekonomiese prestasie, institusionele agteruitgang en die toenemende verskuiwing na woede en volkspopulisme 'n versnelde verskuiwing na die bodem sal wees omdat hierdie elemente mekaar voed.

Hoe sal 'n positiewe scenario lyk? Dit sal een van inklusiewe ontwikkeling wees wat geanker is in 'n hernieude verbintenis van die samelewing om saam te werk en aanhoudend na wen-wen-uitkomste te strewen – nie gewortel in politieke ideologie nie. Die gemiddelde inkomste binne hierdie scenario klop alle ander moontlike scenario's en kan hipoteties gesproke met 40% styg.

Levy en sy kollegas [redeneer](#) "dit is noodsaaklik dat Suid-Afrika die bestuur en doeltreffendheid van die openbare sektor versterk. Die land moet die inkomstes verhoog om 'n geloofwaardige verbintenis tot opwaartse mobiliteit te finansier en om die onbuigbaarhede te konfronteer wat mobiliteit blokkeer. Dit moet weer 'n sin van regverdigheid en geleentheid skep. Die leierskap moet die risiko neem om nuwe koalisies te mobiliseer wat in staat is om die bestaande belange te troef wat inklusiewe verandering stuit. Kan Suid-Afrika se leierskap ... die nodige moed bymekaarskraap om die uitdaging aan te gryp?"

Dit is die tipe vroeë en voorstelle wat ernstig oorweeg moet word op 'n dag wat ons hardgewende vryheid en demokrasie vier.

**Dr Chris Jones is die hoofnavorsers in die Departement Sistematiese Teologie en Ekklesiologie en hoof van die Eenheid vir Morele Leierskap aan die Universiteit Stellenbosch.*